

UKF

Medlemsinformation 2 - nyhetsbrev aug. 2005

Årgång 19

Arkeologidagen sönd. 2005-08-21, kl 13 - ca 16

Draget - vägghistoria - fornborg - kultplats

Fem generationer landsvägar - 4000 årig kultplats

Farvattnen vid Stäket-Ryssgraven - vikingatid till nutid

Vikingen som rövare och kulturbärare. Båtklubbens hus vid Kungsängens brygga
Börje Sandén berättar om vikingatåg från och till Mälaren. *Onsd 7 september. 20:-*

På ångbåtarnas tid

Ångbåtskännaren *Lennart Rydberg* berättar om ångbåtarnas centrala roll i vår bygd
Arr. Bro hembygdsförening - tisdag 4 oktober, hembygdsgården Klint

Konsert i Båtsällskapets hus vid Kungsängens brygga

Pianisten *Johan Westre* spelar klassiskt. - *Sönd 16 okt kl 15. 50:-*
Sånggrupperna *Bro d'River Boys and Girls* och *Sorelle*. Klassiskt och populärt

Finska krigsbarn i Sverige

Timo Ekholm berättar om sina upplevelser i Finland och Sverige.
Villa Skoga onsd 26 okt kl 19. 20:- Porträtt av Oskar Sjölander överlämnas

Unionskrisen 1905 speglad i makarna Dyrssens brevväxling

Chefen för kustflottan berättar för hustrun på Öråker vad han som privatperson
iakttog under en kris som var allvarligare än man vanligen föreställer sig
Evabritta Wallberg vid Krigsarkivet berättar om arbetet med deras korrespondens
Onsdagen 9 november på Öråker. 20:- Förhandsanmälan 08-582 40 515

Hur vår bygd blev inblandad i grundläggande politisk historia

Börje Sandén sammanfattar sina synpunkter från några program i
Utbildningsradion år 2001. *Preliminärt i Dagcentralen i Bro 23 nov. 20:-*

Byggnad under domkyrkan i Uppsala - kyrka eller hednatempel?

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren. Markviksvägen 19. 165 59 Hässelby, 0708-44 22 48
Skr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15 pg 27 58 94-4
Upplys. Börje Sandén, 08-582 405 15. Telesvar 582 413 55. **E-post:** ukf@ukforsk.se
Forskarakademin: Bengt Borkeby, 581 656 59 v.ordf **Webbplats:** www.ukforsk.se

Kulturarrangemang 2005 UKF och andra kulturorganisationer

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader. Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är deltagaravgifterna en viktig inkomstkälla.

Alla arrangemang är öppna för allmänheten. Tag gärna med vänner och bekanta. www.ukforsk.se
Ibland kan det krävas förhandsanmälan. Kontrollera tid och plats i annonser och på hemsidan för ev ändringar eller ring UKF:s telfonsvarare 08-582 413 55.

Sönd 21 aug kl 13 - ca 16. Samling vid Kalmarsand, där Gamla E18 möter Mälaren mellan Bro och Bålsta **Arkeologidagen. Gamla färdvägar och kultplatser/fornborgen vid Draget i Upplands-Bro**

Färdvägar till lands och sjöss berättar åskådligt hur man löst framkomstmöjligheterna i svår terräng. Vi studerar fem vägsträckningar, alltifrån de många djupa hålvägarna till motorvägen Här finns också fornborgen som i mitten på 90-talet blev 3000 år äldre när nya upptäckter visade att här fanns en tidigare okänd jord- och stenvall av 500 meters längd. Amatörarkeologer och arkeologistuderande grävde här under ledning av arkeologen Michael Olausson.

Onsd. 7 sept Kl 19. Kungsängens båtklubb. Hamnen nedanför pendeltågsstationen. Kostnad 20:-

Farvattnen vid Stäket-Ryssgraven. Vikingaskepp, roddbåtar, segelskutor och ångbåtar.

Några historiskt kända vikingatåg.

Olov Haraldsson (den helige!) seglar in i Skarven, fjärden mellan Stäket och Sigtuna, och plundrar landet grundligt enligt den äldsta Olovssagan. Miraklet vid Ryssgraven vilket bidrog till hans heligförklaring diskuteras, liksom uppkomsten av namnet Näs. Anund från Håtuna ansluter sig till Ingvar den vittfarnes färd på ryska floder. De kommer ända till Kaspiska havet. Föredraget illustreras med bilder från Ryssland och tolkningen av 14-1500-tals kartor diskuteras. Ryska vikingar plundrar Sigtuna vid det sista dokumenterade vikingatåget. Renässans i Ryssland för Nestorkrönikan Rudbecks segeljakter mellan Uppsala och Stockholm. Sjöökrogar, Almarestäket hjulångare i mitten av 1800-talet. Stäkets färja och brobyggen. *Börje Sandén.*

Tisd 4 oktober kl 19.00 Hembygdsgården Klint i Gamla Bro. **Arr. Bro hembygdsförening**

På ångbåtarnas tid

Lennart Rydberg, berättar hur ångbåtarna var en del av vardagen i Upplands-Bro under hundra år. Han arbetar med en bok om de många mindre ångbåtsrederierna i Mälaren.

Lokala ångbåtlinjer utgick från Säbyholm i Låssa och Fiskartorpet vid Brogård. På bägge ställena disponerade ångbåtskaptenerna särskilda övernattningsbostäder. Stugan vid Säbyholm har fortfarande namn efter den legendariske kaptenen Hjort som vid sekelskiftet 1900 förde båten Svartsjölandet.

Två familjer med bostad i Låssa var ledare/delägare i ångbåtsbolag. Om detta kommer Lennart Rydberg att

närmare redogöra för.

Se utförligare redogörelse i föregående nyhetsbrev och på hemsidan

Sönd. 16 okt kl 15 - ca 17. Kungsängens båtklubb. Hamnen nedanför pendeltågsstationen. Kostnad 50:-

Konsert — klassiska klanger

med sånggrupperna Bro d'River Boys and Girls, Sorelle och pianisten Johan Westre. Johan spelar känd klassisk pianomusik av Chopin och Mozart m.fl. och på begäran hans instudering av Mozarts variationer över Blinka lilla stjärna.

Bro d'River Boys framträder med sina godbitar sedan 30 år tillbaka, ensamma och tillsammans med sina Girls.

Sångarna framträder i ett flertal röstkombinationer. Mans- och kvinnoröster, såväl var för sig som tillsammans.

Ur repertoaren.

Några ballader och mer jazzbetonade Barbershoparrangemang, bl.a. Basin street Blues och Whispering, Bellmansånger i klassisk tappning. Kören i sin helhet sjunger Air av Bach i Swingle Singers berömda arrangemang, parafrazen över Schuberts Rosamundamusik "Längtans blomma" i det arrangemang som användes i musikalen "Schubert får spader, Madame" och den undersköna slutscenen ur Purcells opera Dido och Aeneas. Vi får höra de berömda tersetterna ur Mozarts Trollflöjten. Systrarna Svennberg, under namnet Sorelle gör ett eget program. Den blandade kvartetten sjunger Yesterday och Så skimrande var aldrig havet. Det blir också några rena solosånger med och utan pianoackompanjemang.

Onsd 26 okt kl 19. Villa Skoga, G:la landsvägen 4. Kungsängen, nära pendeltåget.

Finska krigsbarn i Sverige

Timo Ekholm berättar om sina barndomsupplevelser i Finland och Sverige. Som ett av ca 70 000 krigsbarn har Timo känt det som sin plikt att berätta om hur det var i Finland under de två ryska anfällen och hur barnen mottogs i Sverige.

Han berättar också hur det gick till när han räddade ett porträtt i färg av Oscar Sjölander från att skrotas. Sjölander var läraren och kantorn i Kungsängens kyrka som engagerade sig politiskt för lantarbetarnas sak. Som riksdagsman lyckades han avskaffa legohjonss-tadgan och bana väg för avvecklandet av statsystemet. Det var Sjölander som byggde Villa Skoga åt sig på

1920-talet. Porträttet av honom kommer att placeras i föreläsningssalen i samband med en kort presentation av Sjölanders verksamhet.

Onsd 9 nov. kl 19. På Öråker hemma hos Ebba Horn på Lennartsnäshalvön söder om Kungsängen. 30:-
Unionskrisen 1905 speglad i makarna Dyrssens Brevväxling (obs förhandsbokning 582 405 15)
Chefen för kustflottan berättar för hustrun på Öråker vad han som privatperson iakttog under en kris som var allvarligare än man vanligen föreställer sig
Evabritta Wallberg vid Krigsarkivet berättar om arbetet med deras korrespondens. Se artikel.

Onsd 23 nov. kl 19. Dagcentralen i Bro centrum. 20:-
Hur vår bygd blev inblandad i grundläggande politisk historia (Preliminär plats - se annons/hemsida)
1) **Håtunaleken** - Sveriges första författning 1319
2) **Näs äng 1502**
- första dokumenterade folkrepresentationen
3) **Ärkebiskopsborgen 1517**
- äldsta bevarade riksdagsbeslutet
4) **Tibble gästgivargård 1743**
- offentlighetsprincipen och den representativa demokratin
Börje Sandén sammanfattar sina synpunkter framförda några program i Utbildningsradion år 2001.

Unionskrisen 1905 speglad i makarna Dyrssens brevväxling

I Upplands-Bro har vi som sysslar med lokalhistoria många gånger funnit att vi inte bara snuddar vid historia av rikskaraktär. Ibland har vi en fot – för att inte säga hela benet – inne i större historiska skeenden antingen genom att något riksviktigt har hänt här i bygden eller att en person härifrån har framträtt i något uppmärksammat sammanhang. Sådant har jag berättat om många gånger under Nyhetsbrevets 18-åriga historia. Men det fanns ju lokalhistoria långt före forskningsinstitutets tillkomst. Både jag och mina föregångare har haft anledning att närmare studera vad ägarna av våra herrgårdar har spelat för roll i samhället. På grund av närheten till Stockholm har genom tiderna åtskilliga höga ämbetsmän i statens tjänst funnit att Upplands-Bro låg på lämpligt avstånd och hade bekväma sjöförbindelser med huvudstaden. Nu har Öråker på Lennartsnäshalvön blivit aktuell och jag finner att gårdens historia inte förekommit tidigare i nyhetsbrev.

Dramatiken kring unionsupplösningen 1905, som var större än vad vi vanligen föreställer oss, kom att beröra Öråker på ett för eftervärlden betydelsefullt sätt. Här satt nämligen hustrun till högste befälhavaren för flottan under de spännande sommarmånaderna och mottog mängder av brev med underrättelser om makens förehavanden. I deras korrespondens som enbart året 1905 omfattade 252 brev blandas politik och vardagsfrågor. De senare av lokalhistoriskt intresse och de förra av så stort historiskt värde att hela korrespondens nyligen utgivits i tryck av Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Ett tidigare okänt material har därmed ställts i forskningens tjänst.

Den intresserade har nu möjlighet att både ta del av det som hände i stort mellan Sverige och Norge och få en inblick i detaljer i den politik och taktik som prakti-

serades. Det kan ske dels genom att lyssna när *Evabritta Wallberg* från Krigsarkivet berättar om familjen Dyrssen och året 1905 vid *föredraget 9 november*, dels genom förvärva boken. För mina lokalhistoriska studier har jag hittat två mycket värdefulla pusselbitar som förklarar saker som egentligen inte alls har med själva familjen Dyrssen att göra, men som råkar stå i breven. Mer vill jag för tillfället inte avslöja. Läs det kortfattade sammandraget i den bifogade foldern.

Unionsåret 1905 – dramatik och vardag. Två brevväxlingar. Utgivna av Evabritta Wallberg. Samfundet för utgivande av handskrifter. ISBN 91-85104-32-9. Distributör: Swedish Science Press.
www.ssp.nu/nyheter/skandhist/union.htm.
250:- + porto

Föredraget hålls på Öråker hemma hos Ebba Horn, släkting till Wilhelm och Lizinka Dyrssen.
Förhandsanmälan - begränsat deltagarantal

Vi skriver i Upplands-Bro

Bl.a. Lizinka Dyrssens berättelse om livet på Öråker. Inom kort kommer UKF att på sin hemsida publicera en verklig familje- och hembygdshistoria om livet på Öråker. Lizinka Dyrssen skrev nämligen på 1940-talet hur det dagliga livet gestaltade sig på herrgården.. Uppsatsen ställdes till förfogande för Kulturnämndens mycket uppmärksammade skriftserie "Vi skriver i Upplands-Bro" från slutet av 70-talet. De över 80 stencilerade häftena har nu digitaliserats av Inger Engström vid UKF och samtidigt har en del smärre fel rättats till. Hela serien kommer att bli publicerad på hemsidan, där hälften redan finns tillgängligt. Enskildheter i materialet är åtkomligt genom s.k. fritextsökning. Skriftserien var en del av det unika hembygdsprojektet från 1970-talet då Riksantikvarieämbetet och Historiska museet bidrog med fakta och Socialstyrelsen skaffade fram pengar för att avlöna kulturarbetare i tre år. Kortfattad beskrivning och ett antal konkreta exempel finns också på hemsidan.

Som ett apropå till att höga ämbetsmän genom tiderna förvärvat egendomar i kommunen vill jag erinra

om vår bok ”Hundra adelssläkter med anknytning till Upplands-Bro”. Den beskriver på 320 sidor vårt herrgårdsfolks göranden och låtanden i och utanför kommunen. Den är resultatet av ett mångårigt arbete av f.d. kommunarkivarien Kjell Stensson. Boken är ett

exempel på hur vi på hemmaplan trycker vackra trådbundna böcker med hårda pärmar i några hundratal i stället för tryckeriernas tusental. Vi lämnade bokens inlägga och omslag direkt till bokbinderiet. Vid föredraget säljer vi den för reducerat pris 200:-.

Tolkningen av sockennamnet Näs.

Uppföljning från förra nyhetsbrevet

Artikeln i förra numret syftade i första hand till att förklara utvecklingen av namnet från *Näs* via *Stockholms-Näs* till *Kungsängen*. Jag förde också in frågeställningen *näs* kontra *ed*. Två ord som lätt blandas ihop.

Vid tolkningen av ordet/namnet *näs* måste man ta hänsyn - dels till att ordet har två olika betydelser i vår tid - dels till att ordet använts under mycket lång tid - dels om man kan finna vilken av de två betydelserna som var bruklig när namnet tillkom.

Det finns ett svar på frågan när sockennamnet *första gången finns i skrift*. De två äldsta sockennamnen i den här delen av Mälardalen är Näs och Bro i Upplands-Bro. De finns bägge med i Vårfrubergaklostrets jordebok på 1100-talet. Av övriga 13 socknar i Mälardalen av Attundaland, dvs häraderna Bro, Färingsö och Sollentuna är 6 från 1200-talet och 7 från 1300-talet. (att Bro finns uppskrivet som församling redan på 1100-talet torde bekräfta sambandet med Assurstestens brobygge)

Sedan är frågan vilken *typ av näs* det kan vara frågan om.

Det är här som uppslagsböcker och ordböcker svävar på målet. Alla jag sett nämner bägge typerna bakom siffrorna 1) eller 2), ibland den första betydelsen *näs* = *halvö/udde*, ibland *näs* = *landremsa mellan två större landområden*

Svenska Akademiens ordbok (aktuellt avsnitt senaste reviderat 1948!) nämner åren:

näs 1612, *näss* 1578, *nääss* 1538. Intressant är att SAOB från 1948 har ordningen

1) halvö, 2) landtunga mellan landområden.

Nationalencyklopedins särskilda ordbok (tre band 1996) använder definitionen “landremsa som förbinder två landmassor” “Betydelsen yans: ibl även halvö.”

Nusvensk ordbok (1915-1972!!) sätter “udde” som nummer 2

Det verkar som om man *numera* särskilt framhåller definitionen *landremsa*.

Men det viktiga är ju vad ordet hade för *betydelse på 1100-talet när namnet myntades*.

Det bör vid den tidpunkten ha funnits ett markant *näs* av det ena eller andra slaget någonstans i Kung-

sängenområdet som fångat resandes uppmärksamhet. Vi har att välja mellan halvön Lennartsnäs och landremsan mellan Kungsängen och Stäketön.

Eller har det kanske funnits ett *tredje näs*. Herman Svenngård konstaterade en gång i sina skrifter att Lennartsnäshalvön, som en gång varit en ö, så småningom växte ihop med fastlandet på grund av landhöjningen och att det då i ett visst läge uppstått ett *näs* norrut. När vattenlinjen gick 15 m högre än nu fanns ett *näs*. Men på 1100-talet, när vattennivån bara var 5 m högre, var detta *näs* hela 2,5 km brett och kan inte ha uppfattats som ett *näs*.

Men det finns en gammal text som jag tycker är avgörande för hur man tolkade ordet *näs* på 11 -1200-talen: I den isländska sagan om *Olav Haraldsson* (senare kallad “den helige”) används ordet *näs* i betydelsen landremsa två gånger. Det är när Olav med sina skepp skall försöka ta sig förbi Olov Svenske (*i Sverige benämnd Skötkonung*) som behärskar det som i texten kallas Stocksund. Han väljer i stället att gå på andra sidan ön där sundet är avstängt av en lågt liggande landtunga, Agnefit. Det är nu Gud ingriper och låter ett under ske. Efter att Olav fallit på knä och bett till Gud låter han hissa seglen och sätter full fart mot den smala landremsan och

“då tilldrog sig på ett underbart sätt, att näset sprack sönder framför Olav Haraldsson och han seglade med tre skepp igenom näset och ut till havs.”

Det citerade avsnittet har jag hämtat ur en översättning publicerad i Historisk Tidskrift 1893. När jag tittar i den ordagranna isländska stavning står det ‘neset’ på bägge ställena. Jag kan inte isländska men det är många ord som är desamma i svenskan och det är ingen svårighet att hitta den ovan återgivna meningen.

Det är förresten också i den texten det står att händelsen ägde rum vid Skarvens utlopp, således vid det vi nu kallar Ryssgraven. Texten, som är Snorre Sturlassons ursprungliga version av sagan, används praktiskt taget aldrig. “Lokalpatriotiska stockholmsforskare” väljer Snorres senare version, vilken han förkortade avsevärt för att “den stora” sagan skulle få rum i det berömda samlingsverket Heimskringla, i vilken inte heller platsen Skarven finns med. Som “lokalpatriotisk Upplands-Bro-forskare” väljer jag den text som berättar om vår bygd.

Med de argument jag ovan anförvt vill jag mena att vårt sockennamn Näs har uppkommit efter det näs som Olav den helige på något sätt forcerade, när han år 1008 tog sig ut på havet, dvs nuvarande Mälaren. Här finns inte utrymme för mer. Men på UKF:s hemsida finns ovanstående artikel med ett antal tillägg, bl.a. vad 1600-talets riksantikvarie Aschaneus har att säga

om vårt Näs och dess "Näsboar." Han var ju uppväxt i Håtuna och har berättat mycket om vår bygd. Du kan också läsa hela det aktuella avsnittet ur den äldre Olovssagan liksom artikeln om "Olav den Heliges seglats i Mälaren för 1000 år sedan". Du kan också komma till det nu annonserade föredraget den 7 sept.

Nationaldag – nationalsång – allsång

Inför firandet av nationaldagen som helgdag återuppväcktes den gamla frågan om varför man en gång valt just 6 juni. Dagens Nyheters huvudledare dagen innan konstaterar att "den nystiftade nationella helgdagen saknar förankring i vår historia" och att göra den 6 juni till helgdag "är en hopplös konstruktion uppifrån". I debatten kring nationaldagen har det hävdats att den skall hylla vårt demokratiska arv men också göras till en allmän festdag. För det senare ändamålet skulle midsommar vara bättre lämpat menade DN. Skribenten nämner inte att midsommar i själva verket också har förankring i svensk historia, såväl beträffande demokrati som svenska frihetssträvanden.

Om nationaldagen förlagts till Midsommardagen hade den verkligen inte saknat historisk förankring.

Det var vid midsommar som Engelbrekt började sin folkliga kamp för större frihet gentemot en kungamakt som från 1360-talet representerades av en rad utlandsfödda innehavare. Engelbrekt fick plikta med livet för sitt tilltag, men hans namn blev förevisat genom den berömda frihetssången "Frihet är det bästa ting, som sökas kan all världen kring, för den som frihet rätt kan bära".

En bättre historisk motivering för nationaldagen än den att Gustav Vasa valdes till kung 6 juni 1523 är hans intåg i Stockholm vid midsommar samma år. Det var ju först när han kom i besittning av Stockholm som hans befrielseverk verkligen befäste hans makt, något som för alltid kommer till uttryck i Carl Larssons berömda stora fresk i Nationalmuseum.

Det var också vid midsommar 1743 som ett mycket stort folkuppstånd vid ett protokollfört möte med rikets makthavare krävde att åter få tillgång till riksdagens protokoll, något som utlovades men som inte skulle verkställas förrän ett 20-tal år senare, eftersom svensk militär ingrep och med vapen slog ned det man kallade uppror (fler döda än vid Stockholms Blodbad 1520!). År 1743 krävde också folkuppståndet, bl.a. i skrivelsen som författades på gästgivargården Tibble i Kungsängen, att deras valda riksdagsmän skulle vara ansvariga inför sina väljare. Ett för Europa vid denna tidpunkt unikt krav från en genuin folkrepresentation,

som alltså ville ha en fungerande representativ demokrati. Dessutom krävde den att offentliga handlingar skall var tillgängliga för alla. (offentlighetsprincipen).

"Nationalsången"

Om det nu är sant som DN påstod att Nationaldagen blivit helgdag till följd av ett politiskt beslut uppifrån – för att skapa en motvikt till att arbetarrörelsens 1 maj blivit en helgdag – så visar historiens gång att nationalsången tillkommit nerifrån! "Uppifrån" har man ännu inte fastställt någon nationalsång.

Om man valt Midsommar som nationaldag hade vi på köpet fått en utomordentligt passande text för en nationalsång nämligen "Frihet är det bästa ting". Riksdagens talman Björn von Sydow förklarade inför nationaldagen att den skall firas till minne av vår demokrati, något som således passar bättre ihop med Midsommar än med 6 juni. Han nämnde inte något om att en nationalsång är intimt förknippad med nationaldagen. Rikskommittén Sveriges nationaldag har heller ingen som helst upplysning om någon nationalsång på sin webbsida. Ett samtal med vederbörande tjänsteman för ett par år sedan bekräftade att vi ännu inte har en officiellt fastställd nationalsång.

Historien om såväl nationaldag som nationalsång har emellertid varit föremål för omfattande diskussioner ända sedan ett nationaldagsfirande på privat initiativ startades på Skansen 1893. En känd historiker ansåg omkring 1900 att midsommar vore den bästa dagen och angav Engelbrekts befrielsekrig och Gustav Vasas intåg i Stockholm som skäl härför. Han menade också att "Frihet är det bästa ting" skulle bli världens äldsta nationalsång.

År 1899 utlystes den första av tre tävlingar om en svensk nationalsång. 116 förslag lämnades in. Inget försök gjordes att upphöja det vinnande förslaget till Nationalsång.

Inför Riksdagens minneshögtid av sin 1935 påstådda 500-åriga tillvaro utspann sig på nytt en livlig diskussion om en lämplig nationalsång. Varken i Stockholm eller på andra platser sjöng man Du gamla, du fria vid dessa högtidligheter. Man valde Frihet är det bästa ting. Debatten hade börjat redan 1933, säkerligen mot

bakgrund av Hitlers makttillträde. Biskop Aulén och ecklesiastikminister Arthur Engberg talade till förmån för Frihetssången:

”av vilken ett par verser mer än väl försvarar sin plats som nationalsång, en nationalsång som de flesta länder i Europa skulle avundas oss på grund av att den med den höga ålderns patina tillika bure prägel av ständig aktualitet”.

”Tänk att ingen svensk tondiktare ännu lyckats skapa en melodi, som äntligen skulle skänka vårt land en värdig nationalsång! Vi har ju texten ... som i århundraden väntat på trollspöet, som skulle göra den till en sång på allas läppar”.

1934 resp. 1939 tog DN och Stockholmstidningen initiativ till pristävlingar. Närmare tusen förslag har samlats in, de flesta aldrig befordrade till trycket. Men ingen sång befanns lämplig. Man fortsatte med Du gamla, du fria. Och vad mer? - Jag minns från min barndom under krigsåren hur radion varje kväll avslutade sändningarna med att en orkester spelade Du gamla, du fria. Obs. det var ingen grammofonskiva!

Om man 1983 vid beslutet att skapa en Nationaldag hade valt Midsommar så hade svenska folket inte behövt sväva i tvivelsmål om meningen med den. Då skulle våra politiker och andra talare vid firandet av nationaldagen ha konkreta och mer adekvata exempel ur vår historia att peka på. Dessutom hade vi inte behövt uppleva diskussionen om en förlorad arbetsdag när nationaldagen slutligen gjordes till helgdag. Midsommardagen är ju sedan lång tid tillbaka alltid på en söndag.

Du gamla, du fria

När nu Rickard Dybecks sång från 1844 inte är officiellt fastställd nationalsång så frågar man sig naturligtvis hur den kan ha kommit att uppfattas som en sådan. Många ställer sig väl också frågan varför den inte blivit sanktionerad, när den ändå används så flitigt både i nationella och idrottsliga sammanhang. I början hävdade man att ordet Sverige inte nämns. I dagens situation tycker jag det är en styrka. Sången blir därigenom inte utpräglad nationalistisk utan följer samma linje som Runebergs Vårt land, vårt land, som i stället togs över av Finland. Ett tredje problem finns kvar: Kommer vi någonsin att få en officiell nationalsång? Skall man utlysa nya tävlingar om en värdig nationalsång?

Här följer en sammanfattning av en del av de många turerna kring det, som alla kallar vår nationalsång. Som folksång, dvs nationalsång i ordets vidaste betydelse, fick Du gamla, du fria sitt genombrott när Arthur Hazelius anordnade en vårfest på Skansen år 1893. Den pågick i fyra dagar och avslutades 6 juni med en nationell fest till firandet av våra historiska minnen. Då sjöngs sången, men troligen med texten

Du gamla, du friska. Tidigare hade nämligen en känd operasångare tagit sig för att avsluta sina romansafnar med att sjunga Dybecks ”Sång till Norden”, men han ändrade ”fria” till ”friska”. Det hade skett redan innan Dybeck avled 1877 och han hade ondgjort sig över förvanskningen. Särskilt när det börjat komma ut tryckta sångböcker med fel ord. Det var ordet ”fria” som för honom var det viktiga.

Dybeck skrev texten med sina två verser (inte verserna 3-4 som lades till 1910) till en Västmanländsk folkmelodi som han upptecknat vid sina många resor runt om i landet för att rädda en snart bortglömd folkviseskatt. Han inventerade och ritade också av alla runstenar han kom över. I Upplands-Bro blev han särskilt intresserad av Assursten som då var inmurad i Bro kyrkas vapenhusvägg. Stenen placerade han som nummer ett i boken Sveriges Runurkunder, 1860.

Folkvisans melodi är nästan identisk med ”nationalsången”. Den framfördes i originalharmoniseringen vid Bro hembygdsförenings första nationaldagsfirande år 2005. Om du inte var med och hörde den då, så kommer den troligen igen nästa år. Sången fick ett mycket kraftigt bifall när den första gången sjöngs vid en aftonunderhållning med nordisk folkmusik som Dybeck anordnade i Stockholm 1844. Den presenterades som ”Sång till Norden för Solo och chör”. Denna typ av underhållning blev inte mindre populär när konserten redan några månader senare gavs i repris i närvaro av kung och drottning.

Som apropå till frågan om ”fria” eller ”friska” vill jag framhålla att ordet ”fria” användes i programbladet från en aftonunderhållning i Västerås 1861. Dybeck tryckte texten till sången i sin kända kulturtidskrift Runa 1865. Året därpå fanns även folkvisan med text och Dybecks harmonisering i Runa. Detta vill jag framhålla som motvikt mot alla de otaliga påståenden som figurerar på bl.a. de flesta webbsidor som behandlar nationalsången. Man har inte hittat mycket annat att säga om ”Du gamla, du fria” än att det från början hette ”friska”. Men man är i gott sällskap! I en folder om Nationaldagen och Nationalsången, som gavs ut för skolbruk för en del år sedan, läser man följande märkliga påstående: ”Du gamla, du fria – den svenska nationalsången är knappt 150 år. Ursprungligen började den med orden Du gamla, du friska....”. Uttalandet blir ännu märkligare när man finner att utdelandet av foldern till 1,2 milj. skolbarn möjliggjorts genom Stiftelsen Sveriges Nationaldag och Svenska Flaggans Dag, Skolöverstyrelsen, Mo och Domsjö AB och Positiva Sverige.

Att Svenska Flaggans dag verkligen uppfattats som en nationaldag förstår man, när man finner att diskussionen om en officiell nationaldag uppkom omedelbart

efter vårfesten på Skansen 1893. I en lista med årsmärken för Svenska Flaggans Dag under perioden 1916-1955 finner man ordet Nationaldagen redan 1921 med större bokstäver än Svenska Flaggans Dag. Sedan varierade det år från år. Senast i början av 1950-talet stod Nationaldagen med största bokstäverna, trots att vi inte fick en officiell nationaldag förrän 1983.

Allsång

I år är det hundra år sedan unionsupplösningen mellan Sverige och Norge blev ett faktum. Detta kom – hur märkligt det än kan låta – att få stor betydelse för såväl ”Du gamla, du fria” som för något som så småningom skulle komma att heta allsång. Det var den 7 juni – dagen efter det nationella firandet på Skansen som norska stortinget sade upp unionen med Sverige. Det drog ihop sig till en allvarligare kris än vad vi vanligen har föreställt oss. Det officiella Sverige agerade så att krigsfara förelåg, men allmänheten var av annan mening. I det nationella trauma som uppkom skulle gemensam sång visa sig spela en viktig roll. I vår tid har vi ju sett exempel på samma sak i Baltikum och senast i Ukraina.

Dagen efter samlades bortåt 50 000 människor på Djurgården utanför Oscar II:s sommarresidens Rosendal. Till stöd för kungen och som utlopp för de känslor som uppstod inför det som skett och den fara som hotade sjöng man Vårt land och Du gamla, du fria (friska!) och många andra av tidens sånger. Med sång tågade man sedan tillbaka till staden.

Att gemensam sång kunde samla människor på det sätt som skedde förvånade många. Några av dessa samlades senare på året för att bilda Samfundet för unison sång. En av dem var Alice Tegnér som skapade den första visboken med allsånger ”Sjung svenska folk”, men det skulle dröja ända till 1927 innan ordet ”allsång” myntades. Visboken blev en stor framgång, första upplagan uppgick till ca 80 000 ex och nya utgavs ständigt. Mitt senaste exemplar är upplaga 41 från 1989.

Allsångens genombrottsår i Sverige var 1935. Det var på Skansen som Sven Lilja, kantorn i Sofia kyrka, ledde allsång två ggr i veckan under 30-talet. Rekordåret 1938 var det närmast 20 000 som sjöng vid Solliden. Även lyckade arrangemang måste förnyas för att hålla kvar publiken. Man utlyste en tävling om nya texter och musik för allsången på Skansen. 2700 textförslag och hälften så många melodier komponerades. Juryn valde ut 10 förslag. Publikens val föll emellertid på ”Röda stugor tåga vi förbi”. Texten som skrivits av skolkantorn Georg Åhlstad i Kalmar kyrka i Håbo har tonsatts av Nils Söderström. Avslutningssången var alltid Alfvéns Sveriges flagga. Den sjöngs uppskattningsvis 500 gånger och blev ”svensk nationalsång nr

2”. Den hade komponerats till det första firandet av Svenska Flaggans Dag 1916 som kom att hållas på Stadion tills firandet 1963 flyttades till Skansen.

Artikeln kommer också att finnas också på UKF:s hemsida med bilder, litteraturhänvisningar och länkar till uppföljande anteckningar i ämnet.

De finska krigsbarnen i Sverige.

De finska krigsbarnens öden på 1940-talet — liksom vår relation till Norge 1905 — ger oss anledning att ta till oss bakgrunden till en annan form av lokalhistoria än den vi vanligen lyfter fram i våra nyhetsbrev.

Det är en detaljerad och skakande skildring av ett barns upplevelser i krig. Det han inte minns själv har berättas för honom av föräldrarna. Hur han upplevde bombanfall och beskjutning av civilbefolkningen från akterskyttarna på ryska flygplanen har återgivit i ett 30-tal teckningar.

Timo adopterades efter långvariga förhandlingar med finska myndigheter, som helt naturligt ville ha tillbaka sina barn. Texten, fotografierna och teckningarna visar inte bara författarens personliga upplevelser, de ger en god bild av levnadsvillkoren i Sverige under 40- 50- 60-talen, inte minst genom 70 fotografier från den tiden.

Boken ger oss ett värdefullt perspektiv på Sverige förstärkt genom Timos engagerande muntliga berättarkonst. Boken finns att köpa vid föredraget den 26 oktober på Villa Skoga.

Ett **porträtt av Oskar Sjölander**, byggherren till Villa Skoga, kommer att överlämnas av Timo Ekholm innan föredraget. Han kommer att berätta hur det räddades från förgängligheten.

Byggnad funnen under domkyrkan i Uppsala — kyrka eller hednatempel?

I en artikel i SvD 2005-07-14 berättas om rester av en byggnad under själva koret. Man har funnit dem med hjälp av georadar. Den intervjuade arkeologen vill tills vidare inte påstå att det rör sig om en kyrka, även om medeltida källor säger att Erik den helige dödades när han kom ut från gudstjänsten i en kyrka som skulle ha funnits i Östra Aros, nu Uppsala, år 1160.

Varför är han tveksam när det ändå är tydliga rester av en fullt utbyggd kyrkliknande anläggning ca 2 m under kyrkgolvet?

Tveksamheten är det verkligt intressanta. Det finns nämligen en ”dold” historia om Dombergets tidigare öden, en historia som jag trodde skulle aktualiserats när man för några år sedan byggde de nya museet i

Gamla Uppsala som för nya generationer berättar den traditionella historien om Gamla Uppsalas plats i den förkristna tiden. Ända sedan 1600-talet har gång på gång diskussioner förts inom den akademiska världen kring frågan om var det berömda hednatemplet i Uppsala låg, det tempel som Adam av Bremen talar om: ”själva tempelområdet, beläget på slät mark, har berg placerade omkring sig liksom en teater”. De inhemska källskrifter vi har från medeltiden och 1500-talet menar att platsen är Domberget.

Att hednatemplet skulle ha legat i Gamla Uppsala är ett resultat av Olof Rudbecks auktoritet som författare till *Atlantica*, som gjorde Norden till folkens urhem. Hans verk spreds över Europa och satte verkligen Sverige på kartan. De mycket lärda diskussioner som fördes inom Uppsala universitet för och emot Rudbeck urartade så till den grad (till förmån för motståndarna till Rudbecks fantasier) att universitetskanslern med konungens sanktion förbjöd all vidare diskussion.

Motsättningarna inom den lärda världen var så stor att t.o.m. en regelrätt disputation om Uppsalatemplets ursprungliga belägenhet blev fastställd till dag och tid år 1698. Far och son Rudbeck tog hand om nycklarna till Gustavianum och lämnade inte ut dem. Efter att en låssmed tillkallats och misslyckats med att öppna porten klättrade disputant, opponenter och studenter in genom ett fönster och genomförde disputationen.

Till saken hör att Rudbecks *Atlantica* just utkommit och det stora bildverket *Svecia antiqua et hodierna* var under produktion. De två Rudbeckarna åkte dagen därpå till Stockholm och klagade sin nöd hos rikskanslern. Sverige stod vid höjdpunkten av sin stormaktstid och den unge kungen Karl XII ansåg att den svenska forskningen borde stå enad, när nu Sveriges historia förväntades gå sitt segertåg över världen. Beslutet blev att med maktspråk skydda det man ansåg vara det rätta och undertrycka avvikande meningar.

Den berömda professorn Henrik Schück avslutade 1897 sin redogörelse för händelseförloppet med orden: ”Som vi veta upplöstes också Rudbeckianismens högtflygande drömmar nästan av sig själva vid den nya tidens inbrott — utan att ens ha blivit föremål för en vetenskaplig kritik”.

Diskussionen om Uppsalatemplets placering har inom den akademiska världen aldrig helt upphört. Turistlitteraturen berör aldrig saken mig veterligt. En mycket utförlig redogörelse på 25 sidor lämnar lands-

antikvarien i Uppsala Nils Sundquist i årsskriften *Uppland* 1953. Den är lätt att finna på biblioteken. Svårare är nog att få tag i Henrik Schücks 15-sidiga beskrivning. Om du är intresserad av ämnet kan jag lätt kopiera den åt dig. I såväl Kulturhistoriskt lexikon som nyutgåvan av Adam av Bremen tar man inte definitiv ställning i den inflammerade frågan. Varför skulle den för resten vara inflammerad på 2000-talet?

Tänk om de nya undersökningarna ger anledning att ta upp frågan på nytt! För några år sedan ställde jag en fråga till en person som borde veta forskningsläget i saken. Något svar kom aldrig.

Det skulle storligen förvåna mig om arkeologer och historiker inte tar upp problemet i den situation som nu uppstått. Är det kanske just denna problematik som ligger bakom arkeologens ord i tidningsartikeln, när han säger att han vill vara försiktig i sitt uttalande innan han fått bekräftat att det är en kyrka man funnit under domkyrkans golv.

Frågan är så intressant att jag gärna skulle vilja återkomma till den lite mer utförligt, kanske det blir på vår webbsida.

Några notiser

Verksamhetsberättelsen från årsmötet finns på vår webbplats liksom alla nummer av *Nyhetsbrevet*.

Vårens publika arrangemang, tre föredrag och tre exkursioner besöktes av drygt 200 personer: Lokal ångbåtshistoria, Gamla kartor och bilder om Kungsängen, Bro häradsallmänning, Natur och kultur vid Ådö, Almare-Stäket /Dalkarlsbacken, Säbyholmsskolans trädgårdsanläggning.

UKF har nu påbörjat **digitalisering av bandade intervjuer** som efter viss redigering - främst borttagning av ovidkommande inslag - blir tillgängliga på CD / DVD. Vi har också datorutrustning för digital redigering av videoband, främst arkeologiska undersökningar.

Under hösten kompletteras webbsidorna med Gun Björkmans **torpinventeringen**, Gudrun Sandéns arbete med **landshövdingens kungörelser** och Inger Engströms arbete med **Vi skriver i Upplands-Bro**.

I tur därefter står utgivning på CD av ett par hundra utskrifter av ortsbör berättar. Med hjälp av en modern skanner har vi nu möjlighet att realisera pappersutskrifter av våra många lantmäterikartor i färgdia.

Bli medlem i UKF genom insättning av 100:- på pg 27 58 94-4, Kommunen bjuder inte längre på tryckningen av vårt nyhetsbrev. Medlemsavgiften är ett viktigt bidrag för fortsatt utgivning av *Nyhetsbrevet* och för hela verksamheten

